

ВИВЧЕННЯ ГОНЧАРНИХ ПРОБЛЕМ У ЗЕМСЬКИЙ ПЕРІОД НА ПОЛТАВЩИНІ (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.)

У доповіді йдеться про організаційні заходи Полтавського губернського земства по проведенню польових експедицій з вивчення гончарного промислу, наукові видання, методичні рекомендації з виготовлення черепиці.

Ключові слова: Полтавське губернське земство, організація досліджень, наукові видання, черепична справа.

На розвиток кустарних промислів України в останній чверті ХІХ – на початку ХХ століття впливали російські законоположення, інструкції, розпорядження. Загальнодержавні ініціативи спонукали Полтавське губернське земство самостійно здійснювати дослідницьку роботу з етнографічного обстеження території регіону, як важливого чинника націотворчого, економічного, соціального розвитку краю.

Предметом дослідження є організаційні заходи Полтавського губернського земства щодо вивчення проблем і значущості гончарства як поліфункціонального явища, засобу етнокультурної ідентифікації.

Для досліджуваного періоду характерним було наростання соціальних протиріч, посилення зубожіння основної маси населення, у тому числі ремісників, кустарів. Часи розквіту ремесел змінювалися роками нестабільного розвитку, а згодом і занепаду. Це примушувало урядові кола держави вживати певні заходи, реалізація яких зайняла чільне місце в діяльності Полтавського губернського земства. Земська стратегія передбачала втілення на практиці концептуальних напрямів щодо розвитку гончарного промислу зі збереженням його автентичності.

Постановою губернського земського зібрання від 4 вересня 1878 року було визнано за необхідне дослідити кустарні промисли за посередництвом створеної при Міністерстві фінансів комісії та надрукувати план дослідження, що був ухвалений губернською управою (викладений у звіті управи за 1879 р.), відповідно до якого планувалося провести дослідження й гончарного промислу [1, с. 70-71; 2, с. 149; 3, с. 176-177, 200].

Прикладом активних дій Полтавського губернського земства є постанова губернського земського зібрання 1899 року, в якій виокремлені три етапи послідовних дій. В першому пункті постанови йшлося про вивчення явищ економічного життя. Заходи проводилися на науковому рівні. Це був час інтенсивного і продуктивного розвитку української науки. Одним із факторів таких процесів є загальне піднесення суспільної свідомості народу. У цей час наука і культура,

унаслідок активізації її відродження, набула яскраво вираженого національного характеру, а інтелектуальна еліта поступово перетворювалася на українську [4, с. 355]. Саме тому 90-ті роки XIX століття часто називають першою хвилею науково-просвітницького руху в Україні. А етнографія в цей період, як важлива частина українознавчого циклу дисциплін, стає невід'ємною складовою культурного відродження української нації [5, с. 119].

На хвилі загального культурного піднесення Полтавським губернським земством було ініційовано утворення Кустарного комітету, як органу з вивчення культури та побуту місцевого населення Полтавщини. Крім губернського Кустарні комітети були утворені при повітових органах земського самоврядування.

До дослідницької роботи Полтавським губернським земством було запрошено професора Харківського університету Анастасія Зайкевича. Ним було обстежено економічні можливості та технологію виробництва у повітах: Миргородському, Лохвицькому, Зіньківському, Полтавському, містах Лохвиця, Зіньків, Лубни. А. Є. Зайкевичем були зібрані зразки глин (близько 200), придатних для гончарування, колекції глиняних виробів – до 300 одиниць [6, с. 1303]. 1881 року А. Зайкевич повідомив губернському земству, що роботи з дослідження гончарного промислу завершено [1, с. 71]. Губернській управі ним подано зразки орнаментів гончарних виробів (як додатки до звіту) [6, с. 1304], які увійшли до альбому «Мотивы малороссийского орнамента гончарного производства» [7]. У тогочасній Росії це було перше такого роду видання (1882), у ньому подано 21 кольорову таблицю, де відтворено мотиви мискових орнаментів, основні форми гончарних виробів майстрів з Миргородщини, Лохвиччини, Зіньківщини (найбільше виробів гончарів з Опішного). В останній частині альбому викладено концептуальні міркування земців щодо перспектив розвитку гончарного промислу Полтавщини [8, с. 104]. Це було перше художнє видання за кошти Полтавського губернського земства, що відображало найприкметніші ознаки традиційних глиняних виробів гончарів Полтавщини, яке стало основним джерелом знань про мискову орнаментику гончарів й мало безумовну культурно-історичну цінність [9, с. 177], вирізнялося на той час новизною тематичної спрямованості. Коштував альбом Полтавському губернському земству 1078 руб. [1, с. 71]. А. Зайкевич отримав гонорар у сумі 300 руб. [1, с. 71]. Кошти на преміювання передбачалися і в наступні роки.

Полтавське губернське земство повідомило Комісії з дослідження кустарних промислів Росії (лист від 7.12.1883 р.), що справу обстеження промислів регіону, з метою більш поглибленого вивчення, продовжить працівник статистичного відділу губернської управи Віктор Василенко [10, арк. 58]. Дослідження здійснювалося упродовж 1884–1889 років. Учений розкрив широку картину становлення, розвитку та занепаду

промислів, подав конкретні пропозиції використання гончарства у формуванні господарського комплексу губернії, встановлення і зміцнення економічних і культурних зв'язків між різними регіонами через ярмаркову, виставкову діяльність.

Віктором Василенком були розроблені рекомендації щодо необхідності здійснення заходів з піднесення кустарництва (1884).

Результати дослідження були викладені у праці «Кустарные промыслы сельских сословий Полтавской губернии: общие сведения о промыслах» (1887) [11]. У монографічному дослідженні «Местечко Опішня Зеньковського уезда Полтавской губернии: Статистико-экономический очерк» (1889) [12], дослідник звертав увагу, що наприкінці 80-х років XIX століття за розмірами гончарного виробництва Опішне займало перше місце в губернії. Промисел мав масовий характер. У містечку налічувалося 216 гончарів, враховуючи прилеглі села – 327 осіб, горшковозів зафіксовано 35 чол. Вирізнялися гончарним ремеслом жителі сіл Попівка, Міські Млини Зіньківського повіту [12, с. 28].

Виходячи з рекомендацій Віктора Василенка, 1887 року в доповіді Полтавської губернської управи губернському земству було запропоновано поетапно відкрити ряд професійних шкіл, у тому числі Опішненську гончарну майстерню й художньо-промислову школу в Миргороді [13, с. 901; 14, с. 19].

Вважаємо продуманими дії земства в питаннях організації обстежень ґрунтів на терені Полтавщини, результати яких були використані у розвитку, передовсім, гончарного промислу (Зіньківський, Миргородський повіти) [15, с. 12]. Висновки досліджень магістра геології й мінералогії Харківського університету Олександра Гурова викладені у науковій праці «Геологическое описание Полтавской губернии» (1888), яке побачило світ за кошти губернського земства, й підтвердило існування на Полтавщині майже усіх типів глин [16, с. 972]. Вони важливі не лише інформацією про якість глин, а й про технологію її добування, рекомендаціями щодо впорядкування розробки глин у таких гончарних осередках, як Опішне, Попівка Зіньківського повіту. За визначенням ученого, за вогнетривкістю опішненський «побіл» стоїть на межі між кращими бельгійськими глинами і богемськими каолінами [16, с. 999-1000]. Дослідник у висновках своєї роботи запропонував розвивати гончарний промисел у регіоні. Полтавське губернське земство високо оцінило практичне значення праці вченого. Це стало очевидним аргументом на користь можливого широкого використання природних ресурсів краю.

Для реалізації державної політики впродовж 1888–1890 років, стан гончарного промислу в Полтавській, Харківській і Чернігівській губерніях досліджував професор Харківського університету Пилип Корольов [13, с. 939]. Обстеживши гончарство в Зіньківському й

Миргородському повітах, учений дійшов висновку, що кустарне виробництво гончарних виробів у Полтавській губернії заслуговує на особливу увагу в усіх його аспектах. Дослідник зазначив, що в гончарних осередках вищеназваних повітів можна зустріти майстрів, вироби яких задовольняли споживачів із розвиненим і вишуканим смаком; вніс пропозицію губернській управі щодо забезпечення гончарів кращими зразками виробів, необхідності кредитування кустарів, що позитивно впливало б на організацію збуту виробів через земську посередницьку організацію, на стан економіки в регіоні [17, с. 61].

Для інспектування результативності впливу земських настанов на гончарний промисел Полтавщини, визначення його реального стану, земство продовжувало організовувати дослідницькі роботи в польових умовах.

Вивчення економічної сторони гончарного промислу, за розробленою Полтавською губернською управою програмою, було доручено (1893) археологу, етнографу Івану Зарецькому. Дослідником зафіксовано подвірно 900 гончарських дворів, сімнадцяти поселень Полтавської губернії. Його наукова праця «Гончарный промысел в Полтавской губернии» [18] побачила світ за сприяння Полтавського губернського земства у 1894 році й має неоціненне значення в питаннях вивчення гончарства, всебічного обстеження центрів гончарного промислу, технології виробництва, побуту гончарів. Іван Зарецький ретельно вивчив географічне розташування цього виду промислу, дослідив характер глин, особливості полив, фарб, варіативність горнів, знарядь праці гончарів. Дослідник мав на меті простежити зв'язок тогочасного гончарства з гончарством доісторичних часів, але поставлена мета не була реалізована. У монографії широко відображено економічні (за завданням земства) й етнографічні (за ініціативою дослідника) аспекти функціонування традиційного ремесла, зазначено й негативні тенденції в його розвитку, порушено питання перед губернською управою про необхідність впровадження нових технічних і технологічних знань у середовище гончарів [19, с. 4].

Грунтовно досліджував економічну й етнографічну сторони розвитку гончарного промислу в Лохвицькому і Роменському повітах статист Статистичного бюро Полтавського губернського земства Сергій Лисенко (1899–1900).

Сергій Лисенко матеріали дослідження виклав у праці «Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской Губернии: Роменский уезд» (1900). 16 років минуло, як Віктор Василенко нарахував у Поставах Лохвицького повіту 78 і в Лісовій Слобідці 3 гончарні господарства (1884). Відтоді, як зазначав С. Лисенко, чисельність гончарів збільшилася на 40%: зафіксовано 108 гончарських господарств [20, с. 47] це дає підстави стверджувати перспективність розвитку

гончарного виробництва у повіті. Дослідник помітив позитивний вплив на розвиток промислу Поставмуцької гончарної майстерні, але через навчальний заклад відбулося втручання в традицію – формування виробів із застосуванням гіпсових форм, завезених із заводу Фока (Новгородська губернія) [20, с. 62]. Сергій Лисенко дослідив технологічні особливості гончарного виробництва в кількох гончарних осередках (Постав-Муки, Сенча, Городище). Він звертав увагу на динаміку промислу. У Лохвицькому повіті у 1860-х роках йде згадка лише про 4 гончарів, а в 1900-х – число їх зросло до 200 [21, с. 182]. Дослідник звернув увагу земства на малозабезпеченість землею гончарських господарств, першим узагальнив розрізнені та неповні відомості про промисел цього повіту, поставивши у пряму залежність його рівень розвитку від важких соціально-економічних обставин народного життя, розкрив залежність виробництва продукції від якості глин. Загалом, С. Лисенко подав приклади тяжкої праці, постійного страху щодо можливого обкладання податком (як Зіньківське земство обклало горни в Опішному) [20, с. 63]. Його праці побачили світ за кошти Полтавського губернського земства. У них визначено позитивну динаміку розвитку гончарства в осередках названих повітів на початку ХХ століття.

За завданням Полтавської губернської управи упродовж 1898–1900 років була продовжена робота із статистичного дослідження кустарних промислів губернії. Складена Статистичним бюро програма ставила за мету дослідити загальні умови, в яких знаходилося кустарне виробництво: заготівлю сировини, технологічні можливості, збут виробів, яку роль відігравало виробництво у господарстві кожного кустаря. Особливе місце у програмі відводилося Опішному. Роботи з дослідження проводилися за участю статиста Статистичного бюро Полтавського губернського земства Сергія Лисенка та залучених осіб від волосних правлінь. Для дослідження художньої сторони промислу був знову запрошений Віктор Василенко. Відповідно до визначеного завдання В. І. Василенко зосередив увагу на дослідженні промислу в Зіньківському, Миргородському повітах, де зміг зібрати найбільш типові зразки українського орнаменту. Зібрана ним колекція зразків гончарних виробів була передана до Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства [22, с. 80-81]. Наявність даних про кількість гончарів, їх заробіток, сприяли переконанню губернської управи (доповідь 1899), що гончарний промисел надзвичайно важливий і поєднує інтереси не лише виробників, що знаходилися через малоземелля в скрутному економічному становищі, а й споживачів, які потребують якісних гончарних виробів, тому промислу потрібна підтримка зі сторони земства [23, с. 336].

Узагальнені матеріали дослідження були викладені у виданні «Кустари и ремесленники Полтавской губернии». Книга випущена

1901 року Статистичним бюро за кошти губернського земства в сумі 5000 руб. Видання було пов'язане з підготовкою до участі у Всеросійській кустарно-промисловій виставці у Санкт-Петербурзі (1901) [24, с. 130]. За даними досліджень: кількість кустарів і ремісників станом на початок 1900 року складала близько 80 тис. чоловік; реєстрація виявила їх збільшення за 15 років на 19,5 тис. осіб (1912 року чисельність майстрів склала 125 тис.) [25, с. 7]. Зібрані дані 1900 року дозволили скласти карту територіального розміщення кустарних промислів за спеціалізацією виробництв [26, с. 41].

У кошторисі губернського земства на 1902 рік переглядалися кошти на преміювання осіб за продовження дослідницьких робіт. Губернське зібрання позачергової сесії 1903 року доручило губернській управі підготувати загальний план опису кустарних промислів у 13 повітах (окрім вже описаних у Роменському та Лохвицькому повітах). Завдання вимагало змін щодо методів дослідження, а саме: більш детального опису характеру виробництв, зокрема: ступінь зайнятості кустарними промислами, технічний рівень знарядь праці, облік і збут виробів, форми і умови кредиту, списки найбільш відомих кустарів та інші [27, с. 130-135]. В основу цього дослідження було покладено матеріали досліджень 1898–1900 рр. Тож на додаткове дослідження і узагальнення матеріалів губернським земством витрачено 5500 руб., або близько 400–430 руб. на кожен повіт, де знаходило розвиток кустарне виробництво [24, с. 130].

На прохання губернської управи питання застосування глини у сільському будівництві вивчав учений, етнограф Михайло Русов (1902). Як зазначив дослідник, глину широко використовували в більшості повітів (окрім Лохвицького, Гадяцького і частини Лубенського). За сприяння губернського земства було надруковано «Поселения и постройки крестьян Полтавской губернии» (1902). М. Русову належить етнографічний нарис на основі досліджень «Гончарство у селі Опошні, у Полтавщині» (1905) про витоки місцевих гончарних традицій Опішного і залежність промислу від економічних і суспільних відносин у земський період [28, с. 41-59]. Дослідник детально описав особливості добування глини, будови місцевого гончарного круга й горнів, інших гончарських інструментів, технологію підготовки формувальної маси, виготовлення, сушіння й випалювання посуду. Михайло Русов розкрив домашній побут гончарів, сімейний розподіл праці, ареали збуту виробів, а також проілюстрував графічними малюнками волоський гончарний круг, мисочне горно, гончарські інструменти [29; 8, с. 260].

Це були останні ґрунтовні видання Полтавського губернського земства, які засвідчували системність в роботі органів земського самоврядування з дослідження гончарного промислу в Полтавщині. В наступні роки (до 1918 р.) губернською управою видавалися брошури й різні рекламні видання.

Відділ з вогнетривкого будівництва, губернської управи, вивчаючи потребу у вогнетривкому будівництві, розробляв методичні рекомендації, пропонував різні технічні проекти, обрахунки, пояснення щодо облаштування черепичних майстерень і малих цегельно-черепичних заводів [30, с. 70]. У брошурі, виданій у зв'язку з участю у Катеринославській кустарно-промисловій виставці (1910), прогнозувалося губернською управою, що потрібно ще не менше шести років, щоб у кожному населеному пункті Полтавської губернії був хоча б один черепичний дах [31, с. 180]. На видання популярних брошур 1917 року губернським земством було виділено 2000 руб. [32, с. 76].

Видання К. Вебера, І. Малюги містили відомості з виробництва цегли та інших глиняних будівельних матеріалів. Вараскіним було видане практичне керівництво з виготовлення крісельної черепиці. Багато праць було видано М. Белавенцем, зокрема черепичне виробництво, де наводився опис виробництва татарської, голландської та марсельської черепиці на заводах з виробництвом від 30 тисяч до 2 мільйонів. М. Белавенцем був виданий кошторис на заснування черепичного заводу у 1912 році [33, с. 1003-1004]. Дані дослідження і видання користувалися попитом серед населення. Губернська управа в доповіді губернському земству (1902) наголошувала, що для покриття черепицею тільки щорічно збудованих будівель необхідно 34 млн. штук [34, с. 145].

Вищеназваними питаннями, в основному, завершилося наукове, ґрунтовне вивчення локальних особливостей економіки гончарних осередків, організоване Полтавським губернським земством, впровадження в життя заходів щодо розвитку гончарного промислу на Полтавщині. На рівні держави вивчався досвід його роботи з розвитку національних традицій, інтеграції у міжнародний культурний простір. Досвід Полтавського губернського земства є особливо актуальним на нинішньому етапі розбудови економіки, постають тотожні проблеми, зокрема зайнятості населення, збереження національної ідентичності, підтримка наукової і видавничої діяльності з відповідним фінансуванням.

Джерела та література

1. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1880 год. Полтава : Типография Н. Пигуренко. 1881. 99 с.
2. Свод журналов Полтавского губернского земского собрания, XIV-го очередного созыва 1878 года. С приложениями к ним и докладами губернской управы. Полтава : Типография Н. Пигуренко. 1878. 283 с.
3. Свод журналов Полтавского губернского земского собрания, XV-го очередного созыва 1879 года. С приложениями к ним и докладами губернской управы. Полтава : Типография Н. Пигуренко. 1879. 254 с.
4. Коцур А. Ідея державності в історичній думці та суспільно-політичному житті України кінця XVIII - початку XX ст. / А. П. Коцур. Чернівці : Золоті литаври, 2000. 423 с.

5. Микитчук С. Развитие этнографии в надднепрянській Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття (історіографічний аспект) // Народна творчість та етнографія. 2009. № 4-5. С. 119–125.
6. Систематический свод Постановлений и распоряжений полтавского губернского земства за первые шесть трехлетий (с 1865 по 1882 г. вкл.). Полтава : Типография Н. Пигуренко. 1886. Вып. II. 1686 с.
7. Мотивы малороссийского орнамента гончарного производства. Полтава : Типография Л. Фришберга, 1882. 2 с., XXI табл.
8. Опішнянська мальована миска другої половини ХХ століття (у зібранні Російського етнографічного музею в Санкт-Петербурзі) /Автор-упорядник Олесь позивайло, художник Юрко Пошивайло, фотограф Тарас Пошивайло. Опішне : Українське народознавство, 2010. 632 с.: іл.
9. Пошивайло О. Українська академічна керамологія ХХІ сторіччя. Теорія, історія, сучасний ужиток, майбутній поступ. Книга 1. (2001–2005). Опішне : Українське Народознавство, 2007. 776 с.
10. Переписка с земствами и другими учреждениями о кустарной промышленности в Полтавской губернии. ПДІАЛ. ф. 1331. Оп. 1. Спр. 17. Арк. 58.
11. Кустарные промыслы сельских сословий Полтавской Губернии / сост. В. И. Василенко. Полтава : издание Полтавской губернской земской управы, 1887. Вып. II. 55 с.
12. Василенко В. И. Местечко Опішня Зеньковского уезда Полтавской губернии: статистическо-экономический очерк / В. И. Василенко. Полтава : тип. Губернского правления, 1889. 40 с.
13. Систематический свод Постановлений и распоряжений Полтавского губернского земства за вторые четыре трехлетия (с 1883 по 1894 г. вкл.). Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1901. Вып. II. 1238 с.
14. Статистический ежегодник Полтавского Губернского Земства (Год пятый). Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1901. 161 с.
15. Краткий очерк экономических мероприятий земств 23 губерний России (1865–1892 гг.) / Издание Полтавской губернской земской управы. Полтава : Типография Л. Фришберга. 1894. 246 с.
16. Гуров А. В. Геологическое описание Полтавской губернии. Харьков : Типография М. Ф. Зильберберга, 1888. VII с., 1010 с.
17. Сельский кредит в Полтавской губернии : Мелкий частный кредит. Полтава : Тип. Д. Н. Подземского, 1895. Вып. 2. 173 с.
18. Зарецкий И. А. Гончарный промысел в Полтавской губернии / И. А. Зарецкий. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1894. 3 нен., II, 126, XXIII, VI, 11 с.
19. О нуждах гончарного дела в Полтавской губернии. Доклад Полтавской губернской земской управы губернскому земскому собранию ХХІХ очередного созыва. Полтава : Типо-литогр. Л. Фришберга, 1894. 292 с.
20. Лисенко С. И. Очерки домашних промыслов и ремесел Полтавской губернии: Роменский уезд / С. И. Лисенко. Одесса : Славянская тип. Н. Хрисогелос, 1900. Вып. 2. 540 с.
21. Морачевский В. В. Промыслы и занятия населения / В. В. Морачевский // Россия. Полное географическое описание нашего отечества: настольная и дорожная книга для русских людей / под ред. В. П. Семёнова. СПб. : Издание А. Ф. Девриена, 1903. Т. VII. 518 с.
22. Отчет деятельности Полтавской губернской земской управы за 1898 год. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1899. 93 с.
23. Полтавское губернское земское собрание ХХХІV очередного созыва 20–30 января 1899 года. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1900. 570 с.

24. Полтавському губернському земському собранію XXXIX очередного созыва Губернской управы доклады 1903 г. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1903. Вып. I. 565 с.
25. Каталог изделий вырабатываемых кустарями Полтавской губернии и в земских учебных мастерских и продаваемой через земский склад. СПб. : Типография А. С. Суворина, 1912. 48 с.
26. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1900 год. Полтава : Типо-литография Л. Фришберга, 1901. Вып. I. 101 с.
27. Полтавському губернському земському собранію XXXIX очередного созыва Губернской земской управы доклады 1903 г. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1903. 478 с.
28. Русов М. Гончарство у с. Опшні, у Полтавщині // Матеріали до українсько-руської етнології, 1905. Т. VI. С. 41–59.
29. Русов М. Поселения и постройки крестьян Полтавской губернии. Харьков : Типо-Литография «Печатное дело», 1902. 48 с.
30. Черговому Полтавському Губернському земському зібранню Губернської земської управи Доклади 1917 р. Полтава : Електрич. друкарня Л. Фрішберга, 1918. Вип. I. 274 с.
31. Полтавское губернское земское собрание 46 очередного созыва с 1 по 10 декабря 1910 года. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1911. 696 с.
32. Объяснительная записка к смете губернских земских потребностей Полтавской губернии на 1917 год. Журналы Полтавского губернского земского собрания 52 очередного созыва, 1916 года. Полтава : Электр. Типо-Литография И. Л. Фришберга. 1917. 306 с.
33. Вопросы и ответы // Хуторянин. 1913. № 38. 19 сент. С. 1003–1004.
34. Полтавському губернському земському собранію XXXVIII очередного созыва Губернской земской управы доклады 1902 г. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга. 1902. 189 с.

УДК: 94(477.53-25)«1766/1766»:316.344.26-057.16

Юлія Безсмертна
(м. Полтава)

СЛУЖИТЕЛІ У МІЩАНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ МІСТА ПОЛТАВИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ СТ. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ РУМЯНЦЕВСЬКОГО ОПИСУ)

У статті з'ясовуються особливостей найму служителів у середовищі міщан на прикладі полкового центру м. Полтава. Фактично, міщанство не було однорідним, тож задля детальнішого аналізу, виокремлю очільників домогосподарств, які наймали слуг серед: міських урядовців, купців, ремісників, підданих та посполитих. Така класифікація, на мою думку, якнайкраще характеризує тогочасну диференціацію у місті за займаною посадою, матеріальним становищем чи професійним заняттям. У роботі за матеріалами Румянцевського опису проведено підрахунки кількості слуг у господарствах представників вищеназваних груп. Також робиться спроба прослідкувати чи існує залежність між престижністю соціального статусу,